

บทคัดย่อ

นักมานุษยวิทยาสนใจศึกษา “สิทธิทรัพยากร” ในฐานะความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ในการใช้ประโยชน์และครอบครองทรัพยากรต่างๆ รอบตัวมนุษย์ ที่มีใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหยุดนิ่งตายตัว แต่ของสิทธิทรัพยากรอาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ในสังคม ที่ส่งผลต่อการจัดปรับความสัมพันธ์ของคนในสังคม ซึ่งเกิดขึ้นตลอดช่วงประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา

งานศึกษาเรื่อง “ระบบสิทธิทรัพยากรส่วนรวม : พลวัตการจัดการทรัพยากรประมงน้ำจืดในกรณีชุมชนลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง” พยายามอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงระบบสิทธิทรัพยากรในทรัพยากรประมงน้ำจืดของชุมชนหนองน้ำใหญ่ ในเขตลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง โดยใช้แนวทางการศึกษาในเชิงนิเวศน์วัฒนธรรมเป็นกรอบในการศึกษาเกี่ยวกับองค์กรทางสังคม วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมงน้ำจืด ตลอดจนยุทธวิธีการปรับตัวของชุมชนภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ในท้องถิ่น และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและการเมืองจากภายนอก ตามแนวการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์การเมือง

จากการศึกษาพบว่า ในช่วงเวลากว่าทศวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ.2530-2540) การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศได้ส่งผลให้วิถีการดำรงชีพของชุมชนท้องถิ่นมีความซับซ้อนและหลากหลายมากขึ้น จากการทำประมงเพื่อแลกเปลี่ยนไปสู่ประมงเชิงพาณิชย์ การอพยพเพื่อรับจ้างแรงงานในเมืองใหญ่ ขณะเดียวกันชุมชนก็ยังคงทำนาปลูกข้าวและเก็บหาทรัพยากร เช่น การจับปลา เก็บหาอาหารจากป่าทาม เพื่อยังชีพควบคู่ไปด้วยกัน แต่ละครัวเรือนไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยวิถีการผลิตเพียงอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้เอง ชุมชนจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนระบบสิทธิทรัพยากรขึ้นมาใหม่ เพื่อให้การกระจายสิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจของสมาชิกแต่ละคนทั้งที่อยู่ในและนอกชุมชน

ในขณะที่ปัจจัยทางการเมือง ซึ่งได้แก่การเปลี่ยนนโยบายการปกครองท้องถิ่นที่เน้นการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรและการพึ่งตนเองของท้องถิ่นในเรื่องรายได้ ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบสิทธิทรัพยากรจากปัจเจกหรือครัวเรือนไปเป็นทรัพยากรของส่วนรวม โดยชุมชนได้สถาปนาสถาบันในการจัดการทรัพยากรขึ้นมาใหม่ด้วยการผสมผสานสถาบันท้องถิ่น เช่น ระบบความเชื่อ เข้ากับสถาบันรัฐที่เป็นทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน อบต. กระบวนการเปลี่ยนแปลงระบบสิทธิทรัพยากรดังกล่าว มิได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น

แต่มีทั้งการต่อสู้ ต่อรอง การประนีประนอม และยืดหยุ่น ระหว่างสถาบันที่ครอบครองทรัพยากรมาแต่เดิมกับสถาบันใหม่ มาตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา

งานศึกษานี้ยังพบว่า ชุมชนมิได้ให้ความสำคัญหรือยึดติดเฉพาะรูปแบบสิทธิทรัพยากรประเภทใดประเภทหนึ่งและมิได้แบ่งแยกสิทธิทรัพยากรประเภทต่างๆ (รัฐ ป่าเจก และชุมชน) ออกจากกันอย่างชัดเจน ในทางตรงกันข้าม ชุมชนมีระบบการจัดการสิทธิทรัพยากรในรูปแบบที่หลากหลายและซ้อนทับกัน และรูปแบบสิทธิยังสามารถเปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมาได้ระหว่างสิทธิของรัฐ ป่าเจกและชุมชน ข้อค้นพบดังกล่าว นอกจากจะยืนยันถึงการดำรงอยู่จริงของสิทธิเชิงซ้อนในทางปฏิบัติแล้ว ยังชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของสิทธิเชิงซ้อนเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เพราะการให้ความสำคัญกับระบบสิทธิทรัพยากรเฉพาะรัฐและป่าเจกเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อาจเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้การใช้ประโยชน์ทรัพยากรมีการกระจุกตัวและไม่เป็นธรรม